

Любка Дереша» (2008. - №1. – С. 55-59) та Н. Моршної «Житіє Святого Олексія, чоловіка Божого, у редакції «Жниг житій святих» святителя Димитрія (Туптала)» (2012. - №5. – С. 57-61).

Мовознавчі аспекти релігієзнавчих студій представлені у статтях: Х. Макович «Діалектні фонетичні риси в мові рукописних учительних Євангелій XVI–XVII ст.» (2013. - №4. – С. 74-82), П. Зернецького «Дискурсивні особливості англomовної протестантської проповіді» (2005. - №2. – С. 72-75) і О. Петришиної «Риторичні запитання у проповідях Йосифа Сліпого» (2007. - №5. – С. 53-57).

Відтак, журнал «Мандрівець», будучи ланкою розвитку гуманітарних студій, продовжує задавати нові напрями релігієзнавчих досліджень, відслідковувати їх стан та перспективи. В українській історіографії, попри велику кількість досліджень з релігієзнавчої проблематики, спадщина «Мандрівця» є вагомю, не тільки з т.з. наукової цінності, але й просвітницької.

1.6. Ірина ШМАДИЛО. Постаць Арсена Річинського в сучасному українському релігієзнавстві.

Актуальність дослідження. Події 1921 – 1939 рр. на Волині, боротьба за національно зорієнтовану Православну церкву та наслідки цієї боротьби безпосередньо пов'язані з постагтю відомого громадсько-політичного пф церковно-релігійного діяча Арсена Річинського, який доклав чимало зусиль для її українізації.

Арсен Річинський – релігієзнавець, культуролог, мистецтвознавець, церковний композитор та висококваліфікований лікар-спеціаліст. Проте ім'я А. Річинського стало відомим лише з проголошенням незалежності України, коли дослідники отримали доступ до архівних матеріалів, які стосувалися національно-церковного руху в Україні, оскільки він виступав активним його учасником. Творчість А.Річинського побудована на ідеї поєднання національних та релігійних цінностей як фактора, який би допоміг самоідентифікувати український народ та стати підґрунтям не тільки для створення єдиної Української Православної Церкви, а й Української держави. Тому дослідження громадсько-церковної та творчої діяльності А. Річинського є *актуальним завданням* сучасного науковця.

Метою статті є аналіз джерельної та історіографічної бази, пов'язаної з постагтю А. Річинського як науковця, громадсько-політичного та релігійно-церковного діяча. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки *дослідницьких завдань*, а саме: здійснити описання та дати характеристику творчого доробку А. Річинського; проаналізувати праці науковців, що стосуються дослідження постагті А. Річинського; означити ті аспекти діяльності та творчості А. Річинського, які не були висвітлені у науковій літературі.

Об'єктом роботи є дослідницька діяльність вчених, що спрямована на вивчення постаті А. Річинського, *предметом* – характеристика праць вчених та означених ними проблем з вивчення громадсько-церковної та дослідницької діяльності А. Річинського.

Громадсько-політична позиція А. Річинського у боротьбі за українізацію Православної Церкви характеризує його як патріота, який теоретично обґрунтовував і дієво сприяв власною участю розгортанню різноманіття релігійно-патріотичних акцій, популяризував своєю журналістською і видавничою діяльністю національні ідеї серед української релігійної спільноти.

Важливим джерелом для сучасного дослідника історії Українського Православ'я є творчий доробок А. Річинського. У своїй капітальній праці «Проблеми української релігійної свідомості» А. Річинський виділив чотири основні проблеми, які сприяють формуванню «Української Національної Церкви». Дослідник вважав, що саме запровадження в церковній обрядовості української мови, ліквідація розбрату між християнськими церквами, збереження соборноправності та вирішення церковних протиріч українців і росіян допоможуть створити «Українську Національну Церкву» (Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль, 2002).

Не менш важливою за своїм значенням є праця А. Річинського «На Манівцях», яка на той час стала критикою усіх християнських церков. Автор вважав, що кожна з церков пропагувала свій ідеал християнства, вдаючись при цьому до вільної інтерпретації Святого Письма і керуючись чисто суб'єктивними інтересами (Річинський Арсен. На манівцях. – Володимир-Волинський, 1932).

З 1925 р. А. Річинський розпочав видавати власним коштом «незалежний місячник українського церковного відродження» під назвою «На Варті». Цей часопис виходив друком упродовж 1925–1926 років. Згодом, через низку політично несприятливих обставин часопис змінював назву: спочатку - на «Рідна Церква» (1927–1928 рр.), а у 1929 р. виходив вже під назвою «Наше братство». Мотивуючи потребу заснування часопису «На Варті», А. Річинський зазначав, що «справа така важна, всі ми так гостро відчуваємо брак поважного й незалежного журналу, який правдиво освітляв би наше церковне життя, поміг би нам вийти з того провалля, в якому опинилася українська церква». Саме тому «ми одважилися приступити до видавання «На Варті». Безперечно, часописи, редаговані А. Річинським, мали важливе значення для формування української суспільної думки. Ідеєю національної Церкви просякнуті практично всі статті, які публікувалися у редагованих Річинським виданнях.

Національне спрямування часопису зробило його опозиційним щодо польської влади. Ми можемо припустити, що й середовище Православної Церкви критично ставилося до цього видання, його видавців та авторів.

Сьогодні ми можемо констатувати відсутність усіх номерів часопису «На Варті».

Відсутність повноти джерел авторка відчула при написанні магістерської роботи. У нашому розпорядженні були лише № 9–10 (1925 р.) «На Варті», які зберігаються у музеї А. Річинського Кременецького медичного училища.

О. Альошина у дисертаційному дослідженні посилається на №№ 5–10 та 12 (1925 р.), №№ 14, 15, 17 та 18 (1926 р.), №1 (1932 р.) – часопису «На Варті», № 1 і № 2 – видання «Рідна Церква», проте дослідниця не вказує місцезнаходження цих часописів (Альошина О.А. Діяльність Арсена Річинського в контексті українізації православної церкви в Польщі (20-30-х рр. ХХ ст.). Дис. ... канд.істор. наук. – Острог, 2011).

Додаткову інформацію про ідейну спрямованість часопису «На Варті» та структуру його тематики знаходимо у працях Івана Огієнка. Він зазначав: «В цьому часописі А. Річинський пропагував ідею українізації Православної церкви в Польській державі, зокрема запровадження соборноправного устрою в церкві. У програмній статті часопису, яка містилася в його першому числі, він сформулював завдання і спрямування часопису – «стояти «на варті» українського культурного і церковного ренесансу». «На Варті» вміщував матеріали на таку тематику: 1) релігійні проповіді, бесіди; 2) церковне право; 3) світова та українська церковна історія; 4) підстави українізації Церкви; 5) огляд світового церковного руху; 6) огляд українського церковного життя; 7) релігійна поезія; 8) церковний спів; 9) філософські проблеми; 10) політичні огляди; 11) оригінальні етнографічні матеріали; 12) історичний календар; 13) оголошення» (Огієнко Іван. Українська Церква. Нариси з історії Української православної церкви.- К., 1993).

У фонді 252 Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника «Українська загальна енциклопедія» містяться листи та автобіографія А. Річинського до редакції «Української загальної енциклопедії» (УЗЕ), подані ним туди в 1932 році. Ці матеріали цікаві викладом основних фактів життя релігієзнавця та переліком періодичних видань А. Річинського. Аналіз документів дає можливість зробити висновки, що у другій половині 20-х — на початку 30-х рр. м.ст. А. Річинський публікував чимало статей в українській пресі, присвячених церковним питанням, випускав ряд брошур на цю тему, зокрема: «Походження єпископату. В зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Православної Автокефальної Церкви» (Володимир-Волинський, 1926), «Критичний розгляд постанови Св. Синоду про заборону Українського Церковного з'їзду» (Варшава, 1927), «Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі» (Варшава, 1927), «Два плебісцити на Волині в справі богослужбової мови» (Володимир, 1927), «Моя відповідь Св. Синодові Православної Церкви в Польщі» (Володимир, 1929).

У 1930 році з'явилися праці, в яких А.Річинський розглядав близькі до його фахової освіти проблеми. Серед них: «Кілька уваг про біологічне

значення світу», «Єдність природи», «Посмертні дуhi людей» (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 252, оп.1. Українська загальна енциклопедія. Спр. 704. Листи до УЗЕ, 4 арк.). Проте у фонді Бібліотеки ім. Стефаника відсутні тексти цих праць. Їх пошук з метою наукового аналізу є актуальним завданням річинкознавців. Лише одна брошура, яка зазначена у фонді 252 Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника «До щастя, слави і свободи!» (про пластове виховання), яка вийшла у Львові в 1930 р. є доступною і була прочитана нами. Вона знаходиться в Музеї А. Річинського при Кременецькому медичному училищі.

В період, коли Україна стала незалежною, науковці отримали доступ до архівних матеріалів, раніше заборонених для вивчення. Серед багатьох інших було відзнядено і праці А. Річинського.

Одним з перших до повернення імені великого патріота України А. Річинського долучилося Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, яке доклало чимало зусиль для того щоб дослідити його погляди та опанувати наукову спадщину А. Річинського. Дослідники А. Колодний, О. Саган, П. Яроцький та ін. опублікували низку праць-статей, присвячених постаті А. Річинського.

А. Колодний у видрукованих в різних збірниках статтях «Арсен Річинський про мову церковно-релігійного життя», «Національна мова як важливий чинник релігійного життя: за творчим доробком А. Річинського», «Українське православ'я з погляду Арсена Річинського», «Арсен Річинський про абсолютизацію зовнішнього в християнстві як форму паплюження його сутності (на основі праці «На Манівцях»)» показав роль А. Річинського у формуванні національної ідентичності українців та розвитку українізаційних процесів у Православній церкві в Польщі.

Статті О. Сагана «А. Річинський і проблеми українського християнського обрядотворення», «Публіцистичний доробок А. Річинського», та «А. Річинський про проблеми української православної обрядовості» стали інформативним джерелом для вивчення творчої спадщини А. Річинського.

П. Яроцький у працях «А. Річинський – як науковець української традиції київського християнства», «Арсен Річинський – богослов, полеміст» та «Арсен Річинський як науковець і полеміст» засвідчив помітний науковий внесок А. Річинського в українське релігієзнавство.

Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, Українська асоціація релігієзнавців спільно з Волинським державним університетом ім. Лесі Українки провели в 1997 р. в м. Луцьк першу наукову конференцію на тему «Українізація православ'я в Україні: стан і проблеми», присвячену 70-літтю церковного з'їзду 1927 р., а також 105-й річниці від народження керівника й організатора цього з'їзду А. Річинського. Значним досягненням вітчизняних науковців є перші «Річинські читання» 1998 р. Ця конференція висвітлювала творчу спадщину видатного дослідника. До читань було видруковано збірник наукових праць «Арсен Річинський — ідеолог

Українського православ'я» (Київ-Тернопіль-Кременець, 1998). Це був перший науковий форум всеукраїнського масштабу, де заговорили про масштабність творчого здобутку А. Річинського. Науковий захід отримав своє продовження і на сьогоднішній день маємо проведені вже вісім «Річинських читань», практично підготовлені дев'яті, які відбудуться скоріше в Ізяславі.

Серед перших дослідників постаті А. Річинського був професор Тернопільського національного медичного університету А. Гудима. У праці «Харизма Арсена Річинського» професор здійснив детальний аналіз біографічних даних дослідника та науковця, його діяльності під час Луцького церковного з'їзду та в Українському Виконавчому Церковному Комітеті, процес відлучення від церкви, а також те, що він прагнув відродження в церкві українського менталітету та національних цінностей (Гудима Арсен. Харизма Арсена Річинського. – Тернопіль, 2008). Крім того, у А. Гудими присутні статейні публікації, у яких він узагальнив творчий доробок А. Річинського як основоположника етнології релігії в українському релігієзнавстві.

У 90-х рр. ХХ ст. діяльність А. Річинського висвітлювали газети «Наше місто» і «Слово правди», волинський тижневик «Народна справа», автором яких став краєзнавець із Володимира-Волинського Л. Михальчук (Михальчук Л. Життя А.Річинського - зразок самовідданого служіння українському народові // Арсен Річинський – ідеолог Українського православ'я. Наук. збірник. – Київ-Тернопіль-Кременець, 1998).

Протягом останнього десятиліття вийшла низка праць присвячених різним аспектам діяльності А. Річинського, зокрема і його участі в національно-церковному русі. Робота Б. Савчука «За Українську церкву» стала однією з перших, яка порушила тематику національно-церковного руху. У цій праці вміщено матеріали періодичної преси, що виходила в Західній Україні в міжвоєнні роки. Вона акцентує увагу на розвитку української релігійної думки та питаннях боротьби за Українську церкву. У книзі описано процеси, які спонукали до національного відродження Української Православної Церкви на Волині у 20—30-ті роки м. ст. Особлива увага приділяється боротьбі, спрямованій проти московських та польських впливів, що перешкоджали українізації церковного життя і участі в ній української громадськості та, зокрема, показано роль постаті А. Річинського у процесі українізації Православної церкви (Савчук Б. За Українську Церкву. Національно-церковний рух на Волині 20-30-ті роки ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1997).

Праця «Білі плями української філософії» проф. П. Кралюка є важливим науковим доробком, в якому автор висвітлив життєвий шлях та осмислив творчу спадщину А. Річинського. Дослідник вказав на оригінальність поглядів А. Річинського, викладених у його наукових працях. В своїй праці «Проблеми української релігійної свідомості» він охарактеризував співвідношення національного моменту з християнською релігією (Кралюк Петро. «Білі плями» з історії української філософії. Наукові нариси. - Луцьк, 2007).

У книзі Л. Кондратика «Українське релігієзнавство доби національного відродження» аналізується наукова спадщина А. Річинського як видатного діяча національного відродження ХХ ст. та охарактеризовано його погляди на проблему сутності церкви та релігії (Кондратик Леонід. Українське релігієзнавство доби національного відродження. – Луцьк, 2004).

Одним з перших комплексних досліджень постаті А. Річинського стала кандидатська дисертація О. Альошиної «Діяльність Арсена Річинського в контексті українізації Православної Церкви в Польщі (20-30-х рр. ХХст.)», в якій авторка всебічно показала внесок А. Річинського у процес українізації Православної церкви.

Значний доробок праць на річинківську тематику має Н. Стоколос, зокрема: «Конфесійно-етнічні трансформації в Україні», «Українізація православ'я», «А. Річинський і боротьба за українізацію Православної Церкви на Волині», «А. Річинський як ідеолог українізації православ'я на Волині». У статтях зосереджено увагу саме на розвитку національних тенденцій в процесах українізації православ'я на українських теренах та вказано на ті перешкоди, які стояли на його шляху. У своєму дослідженні авторка акцентує увагу на процесах українізації православ'я в Польщі у 20-30-х рр. ХХ ст. та їх особливостях, розкриває деструктивний зміст політики польської влади щодо Православної церкви та діяльність церковно-громадського діяча Арсена Річинського, спрямовану на здобуття української національно зорієнтованої церкви.

Тема українського національно-церковного руху та роль постаті А. Річинського у ньому представлена також науковими доробками діаспорних дослідників І. Власовського і Т. Міненко. Так, у монографії І. Власовського «Нарис історії Української Православної Церкви», зокрема в IV томі (кн. II), описано розвиток національно-церковного руху на Волині в міжвоєнний період та оформлення його в Автокефальну церкву в 1939 — 1944 рр. При цьому відведено значну увагу постаті А. Річинського. Праця Івана Власовського є досить актуальною, оскільки її автор разом із Арсеном Річинським був одним із безпосередніх учасників організації Луцького з'їзду 1927 р., був його головою та учасником різних акцій, спрямованих на українізацію Православної церкви (Власовський Іван. Нарис історії Української Православної Церкви. В 4-х т. – Нью-Йорк, 1998. – Т.4, ч.2).

Т. Міненко у своїй праці «Православна церква в Україні під час Другої світової війни: 1939 — 1945 рр. Волинський період» (Вінніпег-Львів, 2000) дослідила особливості подій, які відбувалися на Волині під час боротьби за українізацію Православної церкви. Авторка підкреслила особливу роль українського церковного з'їзду 1927 р., який відбувся в Луцьку, зазначивши те, що саме він сформував основу організації православного українського населення на Волині. Дослідниця подає цінні матеріали із закордонних церковних архівів, що висвітлюють діяльність А. Річинського на церковному з'їзді та в Українському виконавчому церковному комітеті.

Протягом років незалежності України була опублікована низка праць присвячених життю та громадсько-церковній діяльності А. Річинського. Проте багатогранна діяльність цього видатного діяча та його погляди, що подаються у низці праць мислителя, присвячених українському національному православ'ю, залишаються недостатньо дослідженими й оціненими. А. Річинський — це людина, яка вела боротьбу не тільки за незалежну Українську Православну церкву, але й за незалежну Українську державу. На жаль, цей аспект у його діяльності й досі належно не висвітлений у науковій літературі. Значна увага дослідників переважно зосереджена на проблемі участі А. Річинського у національно-церковному русі Західної Волині, дослідженні внеску діяча у формування Української національно зорієнтованої Православної церкви. Проблема, звичайно, досить актуальна, але й вона потребує комплексного дослідження, що передбачає введення в науковий обіг усіх матеріалів і документів, пов'язаних з діяльністю А. Річинського. Важливим є віднайдення всіх примірників редактованих мислителем часописів «На Варті», «Рідна церква», «Наше братство». Детального аналізу потребують всі праці А. Річинського та умови їх написання, а не лише його «Проблеми української релігійної свідомості».

При цьому важливо звернути увагу на те, що А. Річинський був не тільки церковним діячем, але й громадським, культурним та політичним діячем. Він займався також культурним і науковим розвитком українців. А. Річинський став засновником організацій «Просвіти» та «Пласту» у Володимирі-Волинському, також мав відношення до створення організацій «Союз українок» та «Відродження». Ці аспекти його діяльності також вимагають поглибленого вивчення.

Отже, аналіз історіографічної та джерельної бази, пов'язаної з іменем А. Річинського, свідчить, що лише деякі аспекти різнопланової діяльності мислителя стали предметом вивчення дослідників. Тому всебічне вивчення діяльності цієї непересічної особистості спонукає до подальшого наукового пошуку.

А н о т а ц і ї

У статті **Шмадило І.І. «Постать А. Річинського у сучасному українському релігієзнавстві»** аналізується стан джерельної бази та української історіографії, пов'язаної з вивченням теоретичної спадщини, громадсько-політичної та церковно-релігійної діяльності А. Річинського.

The article of **Shmadylo I. «Figure of A. Richynsky in modern Ukrainian religious studies»** examines the state of sources and Ukrainian historiography related to the study of theoretical heritage, socio-political and religious activities of A. Richynsky.